УДК 338.439

В. Т. Янковський,
здобувач, Львівський національний аграрний університет

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ СПОЖИВАННЯ ОВОЧІВ

У статті оцінено рівень споживання овочевої продукції населенням, а також виявлено чинники, які впливають на забезпечення людей овочами.

The article estimated consumption of vegetables population and identified factors that affect the people of vegetables.

Ключові слова: ринок, споживач, рівень споживання, чинники споживання, норми споживання.
Key words: market, consumer, consumption, consumption factors, rates of consumption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування агропромислового комплексу внесло значні зміни в економічні умови виробництва та реалізації різних видів сільськогосподарської продукції, зокрема це також стосується і овочевої продукції. Формування ринкових відносин в овочівництві відбувається в складних економічних і соціальних умовах. До певного часу спостерігався суттєвий спад виробництва, різке збільшення витрат на вирощування та реалізацію овочевої продукції, зростання збитків і зниження конкурентоспроможності овочів, розвиток і поглиблення економічної кризи в економіці овочевих підприємств. Тому у структурі виробництва зросла питома вага виробництва та реалізації овочів господарствами населення, де значно вищою є їх трудомісткість і собівартість.

Овочі є продуктом харчування першої необхідності, мають велике значення для здоров'я людини. Однак сформована ситуація в овочівництві та загальне зниження доходів населення призвели до скорочення споживання овочів у порівнянні з медичними нормами в два і більше рази. У цих умовах пошуки шляхів зростання обсягу виробництва, скорочення витрат і підвищення конкурентоспроможності овочевої продукції, повне задоволення потреби населення в овочах мають важливе значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні теоретичні та методологічні аспекти становлення сучасного овочевого ринку, а також виробництва овочевої продукції розкрито у працях: В.Я. Амбросова, В.І. Бойка, І.М. Брюховецького, В.В. Лазні, О.І. Лебединської, Р.В. Левкіної, П.М. Макаренка, В.П. Рудя, О.В. Федька, А.І. Шумейка та ін. Однак залишаються ще недостатньо вивченими чинники, які впливають на рівень забезпечення населення основними продуктами харчування, в тому числі і овочами.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У даній статті поставлено завдання оцінити рівень споживання овочевої продукції населенням та виявити чинники, які впливають на забезпечення людей овочами.

ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Забезпечення населення висококалорійними і збалансованими продуктами харчування — основна мета розвитку сільськогосподарського виробництва. В останні роки внаслідок кризового становища сільського господарства, порушених пропорцій на ринку продовольства досягнення вказаної мети стало проблематичним. Рівень споживання основних продуктів харчування відстає не лише від аналогічного показника в передових країнах, але й від мінімальних медичних норм. Ситуація ускладнюється ще й тим, що дефіцит продуктів припадає саме на ті з них, які містять необхідні вітаміни та білок.

Критичний стан у споживанні населення продуктів харчування спричинив розробку норми споживання на одну особу для умов соціально-економічної кризи. Міністерством аграрної політики спільно з Міністерством охорони здоров'я ще 23 липня 1999 року затвердили нову Тимчасову мінімальну норму споживання продуктів харчування, а у 2005 році МОЗ України затвердило орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005—2015 роки [4].

Рівень споживання населенням найбільше знизився щодо найцінніших, отже, найдорожчих видів продуктів внаслідок зниження платоспроможності населення. Це призвело до зміни білково-вітамінного типу харчування менш біологічно цінним вуглеводним типом.

Вже стало аксіомою, що структура харчування українців має суттєві відхилення від норми збалансовано-

го харчування. Вона характеризується надмірним споживанням вуглеводів (хліба, картоплі) при одночасно зростаючому дефіциті найбільш цінних продуктів, які вміщують білок тваринного походження, вітаміни, мікроелементи. У 2010 році середньодобова поживність раціону українця становила близько 3000 ккал, що майже на 18 відсотків перевищує граничний критерій (2500 ккал) і на 500 ккал менше, ніж у 1991 році [3].

Споживання овочів у світі невпинно збільшується, а склад продуктів, що споживаються, змінюється разом з тим, як нація стає заможнішою. За виробництвом та споживанням овочів на душу населення Україна відстає від високорозвинутих країн світу в декілька разів, а за асортиментом та якістю — ще більше. Так, споживання овочів на душу населення протягом 1990—2010 років в Україні збільшилося на 15,6%, або на 15,9 кг, а у Тернопільській області — на 14,3 кг [1].

У західному регіоні, зокрема у Тернопільській області, овочів споживається традиційно менше, порівняно з іншими регіонами держави. Зокрема, протягом 1995—2000 років рівень споживання складав лише близько 80% від середнього по Україні показника, хоча надалі ця різниця поступово скорочувалася, і у 2010 році рівень споживання овочів у Тернопільській області був лише на 5,5% менший від загального по країні [1].

Приріст споживання овочів на душу населення за досліджуваний період у Тернопільській області в 1,4 рази випереджає динаміку по Україні. Покращується і місце області в цьому списку. Загалом, говорячи про споживання овочів в Україні, слід відмітити, що лише в одній Херсонській області рівень споживання овочів відповідає фізіологічним нормам та у семи областях навіть не дотягує до рівня встановленого у кризовий період.

Споживання овочів, як і інших продуктів харчування, залежить від сукупності чинників: економічних, соціальних, демографічних, історичних та інших. Основними серед них справедливо можна вважати рівень купівельної спроможності населення та рівень виробництва овочевої продукції в конкретному регіоні, адже задоволення попиту можливе лише за умов наявності відповідної продукції та фінансової можливості придбання відповідного продукту.

Важливою проблемою щодо споживання залишається рівномірність його споживання протягом року, особливо це стосується ранніх овочів. Для постачання населення ранніми овочами необхідне їх постачання з інших районів чи регіонів, а також імпорту. При цьому досить часто виникає питання раціональності та ефективності таких перевезень. Цілком очевидно, що таке виробництво за умови наявності відповідних ресурсів, зокрема інвестицій при певній підприємливості, можна налагодити і в цих зонах. Окрім великих транспортних перевезень, негативним є і погіршення якості продукції, псування. Особливо це стосується малотранспортабельних овочів. З іншого боку, якість овочів втрачається через потребу передчасного їх збору в стадії неповного дозрівання.

Таблиця Динаміка споживання овочів в Україні та Тернопільській області (на душу населення за рік) кг.

Роки	Україна	Тернопільська область	У % до середнього по країні
1990	102,5		
1995	96,6	82,7	85,6
2000	101,0	87,6	86,7
2001	104,8	83,4	79,6
2002	108,0	90,2	83,5
2003	113,6	99,8	87,9
2004	115,4	88,2	76,4
2005	120,2	99,4	82,7
2006	126,7	109,3	86,3
2007	118,4	111,9	94,5
2008	122,6	113,2	92,3
2009	119,2	116,7	97,9
2010	124,4	120,9	97,2
2010 р. до 1995 р., %	128,8	146,2	
2010 р. до 2007 р., %	105,1	108,0	

У споживанні овочів населенням існує принаймні ще дві суттєвих проблеми. Перша зводиться до того, що особливості вирощування овочів, зумовлені природно-кліматичними умовами та кон'юнктурою ринку, спричиняють відмінності в насиченні ринку, а відповідно і споживання овочевої продукції. Це, наприклад, не дозволяє урівнювати між собою споживання у північних районах області з приміською зоною. По-друге, значні відмінності спостерігаються і в наборі овочевих культур, що також впливає на обсяг їх споживання. Особливо це залежить від умов вирощування та розвиненої інфраструктури ринку овочів.

Дуже важливо, щоб поряд з підвищенням виходу продукції забезпечувалося круглорічне постачання населення овочами. Для всього регіону, особливо віддалених його частинах, проблемним є поставки овочів з січня до травня, що вимагає: розширення виробництва ранніх овочів у закритому і відкритому грунті та підвищення урожайності; збільшення виробництва пізніх овочів, придатних для зберігання і забезпечення необхідними сховищами; покрашення асортименту овочевих консервів та заморожених овочів.

Розвиток суб'єктів ринку, тобто виробничої сфери, інфраструктури і маркетингу визначає рівень споживання населенням України овочевої продукції у свіжому та переробленому вигляді. На жаль, така інформація є недоступною, що унеможливлює відповідні розрахунки.

Рис. Чинники формування рівня споживання овочів

Недостатній рівень споживання овочів пояснюється недостатнім обсягом валового виробництва, зниженням товарних запасів на кінець року, збільшенням втрат під час зберігання, зменшенням обсягів промислової переробки, катастрофічним зниженням платоспроможності населення.

Рівень споживання продуктів харчування залежить від багатьох чинників, які акумулюються в потребі в даній продукції, можливостях її придбання та пропозиції даної продукції на ринку. Дані чинники взаємозумовлені та перебувають в тісній кореляції між собою. Можна передбачити, що з розвитком ринкових відносин відбудуться суттєві зміни у сфері формування ресурсів овочів та регіональних ринків.

Відмінності у рівні споживання овочів пов'язані з формуванням різних груп споживачів. Сегментація ринку в даному випадку найчастіше проводиться за географічними, соціально-економічними та демографічними критеріями. Відповідно до цього можна виділити декілька найбільш суттєвих сегментів споживачів овочевої продукції: в регіональному розрізі, сільське і міське населення, населення з різними доходами з розрахунку на домогосподарство чи одного члена сім'ї.

На перший план у формуванні рівня споживання всього продовольства і овочів зокрема висувається платоспроможність населення. Лібералізація цін зумовила різкий їх скачок на продовольчі товари, що розширило коло людей, які живуть за межею бідності серед українців, призвело до значного розшарування населення за рівнем середньодушового сукупного доходу. Зміна реальної заробітної плати зумовила суттєві зміни в структурі використання сімейних доходів.

Відбулися також зміни в структурі використання сукупного доходу населення України, зокрема досліджуваного регіону. Так, у 2010 році на харчування використовувалося 54,3 % всього сукупного доходу населення області проти 68,2 % у 2000 році, але в 1,8 рази більше цього показника у 1990 році. Слід зазначити, що в розвинутих країнах світу на харчування витрачається близько 10—20% сімейного бюджету [2].

Одним з основних критеріїв сегментації ринку овочів і продуктів їх переробки є демографічний, зокрема поділ на сільських і міських споживачів. Їх потреби та можливості їх задоволення суттєво відрізняються. Через складні економічні умови частина міських споживачів задовольняє власні потреби за рахунок заняття городництвом, що скорочує їх потреби в товарних овочах та продуктах їх переробки. За роки незалежності в Тернопільській області збільшилася чисельність тієї категорії населення, яке є одночасно суб'єктом ринку овочевої продукції як виробник-продавець і як споживач-покупець. Проте і в демографічному аспекті визначальним є платоспроможність населення. Саме завдяки цьому споживання овочів міським населенням було на 20,5 % вищим проти споживання сільським населенням в розрахунку на одну особу.

Певний вплив на рівень споживання овочів має і склад сім'ї. Зокрема, зі зростанням чисельності дітей споживання овочів на одного члена сім'ї зменшується. Наприклад, в сім'ях з однією дитиною споживається на одного члена сім'ї овочів на 21,9 % більше порівняно з сім'ями, де є троє дітей.

Статистична інформація не дає підстав оцінити асортимент спожитих овочів у залежності від рівня доходів та в залежності від місця проживання. Проте можна з достатньою ймовірністю стверджувати, що сільські споживачі орієнтуються переважно на овочеву продукцію, вирощену на власних ділянках, мало застосовуючи в харчуванні овочеві культури, що не вирощуються в даній зоні. Це ж стосується і малозабезпечених міських споживачів. Натомість високодоходні групи споживачів застосовують у харчуванні висококалорійні інші овочеві культури.

У цілому, існуючий рівень у структурі споживаних овочів можна трактувати як такий, за якого переважають традиційні, найбільш доступні види овочів, значна частина яких вирощується на власних земельних ділянках або купується на продовольчих ринках за доступними цінами.

Важливим чинником, який формує рівень споживання продовольчих товарів, зокрема овочів, є ціни на них. Саме низькодоходними групами населення споживаються овочі з низькими як цінами, так і меншими споживчими якостями. До досягнення формування попиту на овочі і продукти їх переробки відбувається під впливом не тільки фізіологічних потреб, сформованої ціни та платоспроможності населення, але в умовах перехідної економіки визначається і сукупністю інших чинників.

ВИСНОВОК

Таким чином, споживання основних видів продовольства в Тернопільській області, як і загалом в Україні в останні роки зростає. За деякими продовольчими групами фактичне споживання перевищило раціональну норму. Проте таке перевищення є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів. При тому споживання овочів не досягає раціонально необхідного рівня. Тому для повноцінного забезпечення людей якісною овочевою продукцією слід, в першу чергу, забезпечувати достатній рівень платоспроможності населення.

Література:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України" за 2010 рік вміщено інформацію про споживання продуктів харчування та наведені баланси продовольчих ресурсів. — К.: Держкомстат, 2011. — 54 с.

2. Витрати на харчування у країнах світу. — Режим доступу: http://www.rate1.com.ua/ua/

3. Звіт про стан продовольчої безпеки України. — Режим доступу: http://docs.google.com/viewer

4. Про за твердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення. Норми затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656

5. Електронний ресурс.— Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 р.